

βιβλιοθήκη

Όσα συνέβησαν στην Αθήνα
τον Ιούλιο του 1974, γραμμένα
με βάση απόρρητα έγγραφα,
άγνωστα ντοκουμέντα, αυθεντικές
περιγραφές και αποκαλυπτικές
αφηγήσεις των προσώπων που
πρωταγωνίαστησαν στο αποφασιστικό
και συγκλονιστικό δεκαπενθήμερο.

Σταύρος Π. Ψυχάρης

Ο ΣΤΑΥΡΟΣ Π. ΨΥΧΑΡΗΣ είναι δημοσιογράφος, πολιτικός συντάκτης της εφημερίδας *Το Βήμα* από το 1972 έως το 1983, οπότε και ανέλαβε τη διεύθυνση της εφημερίδας. Ως πολιτικός συντάκτης συνεργάστηκε παράλληλα και με την εφημερίδα *Τα Νέα* και το περιοδικό *Ταχυδρόμος*. Το 2001 ανέλαβε τη γενική δημοσιογραφική διεύθυνση του Δημοσιογραφικού Οργανισμού Λαμπράκη και το 2002 εξελέγη Αντιπρόεδρος του ΔΣ και Διευθύνων Σύμβουλος. Μετά τον θάνατο του Χρήστου Δ. Λαμπράκη (Δεκέμβριος 2009) εξελέγη Πρόεδρος και Διευθύνων Σύμβουλος του Δημοσιογραφικού Οργανισμού Λαμπράκη.

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΑΙΩΝΑΣ
ΒΗΜΑ ΠΡΟΣ ΒΗΜΑ

Τα παρασκήνια της Αλλαγής

*Η παρούσα έκδοση αποτελεί αναπαραγωγή σε μονοτονικό της έκδοσης:
Σταύρος Π. Ψυχάρης, «Τα παρασκήνια της Αλλαγής», Αθήνα 1974.
Έχει τηρηθεί απολύτως η ορθογραφία και η στίξη του πρωτοτύπου.*

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΑΙΩΝΑΣ
ΒΗΜΑ ΠΡΟΣ ΒΗΜΑ

Διόρθωση:

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΑΒΡΟΥΖΟΣ

Σχεδιασμός σειράς και εξωφύλλου:
ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΡΛΟΠΟΥΛΟΣ / ΤΟ ΒΗΜΑ

Σελιδοποίηση:

ΟΛΓΑ ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Φωτογραφία εξωφύλλου:

Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗΣ ΟΡΚΙΖΕΤΑΙ
ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΧΟΥΝΤΑΣ,
1974 / ΑΡΧΕΙΟ ΔΟΛ

Πρώτη Έκδοση:

Τα παρασκήνια της Αλλαγής, Σταύρος Π. Ψυχάρης, 1974

ISBN: 978-960-503-262-3

© Σταύρος Π. Ψυχάρης

© 2012 Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη Α.Ε.

Το παρόν ψηφιακό βιβλίο αποτελεί προσφορά του Εκδότη, η οποία διατίθεται μέσω ειδικής εφαρμογής προς τους χρήστες ηλεκτρονικών μέσων, ήτοι ηλεκτρονικών υπολογιστών, laptops, notebooks, e-readers, ταμπλετών (π.χ. iPad), smartphones, smart TV και τυχόν άλλων μέσων που θα προκύψουν στο μέλλον. Απαγορεύεται η καθ' οιονδήποτε άλλον τρόπο διάθεση του παρόντος. Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμία διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας, απαγορευτικής των προσβολών της. Επισημαίνεται, πάντως, ότι κατά τον Ν. 2121/93 (όπως έχει τροποποιηθεί με τον Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (η οποία έχει κυρωθεί με τον Ν. 100/1975) απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε βάση δεδομένων, και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΑΙΩΝΑΣ
ΒΗΜΑ ΠΡΟΣ ΒΗΜΑ

ΣΤΑΥΡΟΣ Π. ΨΥΧΑΡΗΣ

Τα παρασκήνια της Αλλαγής

βιβλιοθήκη

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος στην έκδοση από «Το Βήμα»	10
Πρόλογος του Παναγιώτη Κανελλόπουλου.....	12
Πρόλογος στην τρίτη έκδοση.....	19
Εισαγωγή	20

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Κεφάλαιο	I: Προς την ώρα μηδέν.....	27
Κεφάλαιο	II: Ιωαννίδης και Αμερικανοί	35
Κεφάλαιο	III: Το άγνωστο προνουντσιαμέντο..	40
Κεφάλαιο	IV: Τα τεχνάσματα του Ιωαννίδη.....	55

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Κεφάλαιο	I: Οι «αόρατοι συνεργάτες».....	67
Κεφάλαιο	II: Οι επιστολές του Χένρυ Τάσκα..	77
Κεφάλαιο	III: Ο Ιωαννίδης και οι «μικροί»	89

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Κεφάλαιο I:	Προς το πραξικόπημα	98
Κεφάλαιο II:	Η προετοιμασία της προδοσίας..	115
Κεφάλαιο III:	Η Κύπρος δολοφονείται	138

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Κεφάλαιο I:	«Μας εξαπατήσατε!...».....	168
Κεφάλαιο II:	Πώς δεν έγινε ο πόλεμος.....	182
Κεφάλαιο III:	Η «συνωμοσία των στρατηγών»	192
Κεφάλαιο IV:	Επί σκηνής: ο Τζόζεφ Σίσκο.....	199
Κεφάλαιο V:	Η κατάπαυση του πυρός.....	206

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ

Κεφάλαιο I:	Η Χούντα καταρρέει	231
Κεφάλαιο II:	Η παραμονή της Αλλαγής	239
Κεφάλαιο III:	Το τέλος του Ιωαννίδη.....	255
Κεφάλαιο IV:	Η Αλλαγή	282
Κεφάλαιο V:	Ο Κ. Καραμανλής, πρωθυπουργός..	289

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟ

Κεφάλαιο I:	Ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος εξιστορεί	305
Κεφάλαιο II:	Ο Γεώργιος Μαύρος διηγείται.....	333

Κεφάλαιο	III: Ο Ευάγγελος Αβέρωφ θυμάται..	346
Κεφάλαιο	IV: Ο Στέφανος Στεφανόπουλος περιγράφει	371

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Τα Ντοκουμέντα

1. Η επιστολή Μακαρίου προς Γκιζίκη.....	378
2. Απόρρητη έκθεση του αντιπτεράρχου Αλεξάνδρου Παπανικολάου	390
3. Η απόρρητη έκθεση Αραπάκη.....	441
4. Το «τελεσίγραφο»	484
5. Οι συνθήκες συμμαχίας και εγγυήσεως για την Κύπρο	492
6. Το απόρρητο υπόμνημα Ν. Μακαρέζου	498

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

στην έκδοση από «Το Βήμα»

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ αυτό ανήκει στους αναγνώστες του *Βήματος*. Εκατοντάδες χιλιάδες Ελληνίδες και Έλληνες έζησαν μέσα από τις σελίδες του *Βήματος* το καλοκαίρι του 1974 τα γεγονότα εκείνης της δραματικής εποχής, όταν μέσα στα ερείπια μιας εθνικής καταστροφής, κατέρρε η απριλιανή Χούντα.

Πολιτικός συντάκτης του *Βήματος* εκείνη την εποχή ο συγγραφέας του βιβλίου συνεδύασε το ρεπορτάζ με την πολιτική έρευνα και απεκάλυψε τα *Παρασκήνια της Αλλαγής*. Τώρα, τριάντα έξι χρόνια μετά από την πρώτη έκδοσή του, το βιβλίο αυτό (που έχει από δεκαετίες εξαντληθεί) επανεκδίδεται από *Το Βήμα* ως προσφορά στους αναγνώστες – κυρίως τους νέους, που δικαιούνται να γνωρίζουν το πρόσφατο παρελθόν της πατρίδας.

Το βιβλίο εκδίδεται στο γλωσσικό ιδίωμα που εγράφη, με μόνη αλλαγή την κατάργηση των τόνων.

Η εισαγωγή του συγγραφέα παραμένει όπως διατυπώθηκε στην Ε΄ έκδοση (που είχε περιλάβει νέα στοιχεία), ενώ διαχρονική αξία έχει ο Πρόλογος του Παναγιώτη Κανελλόπουλου, ενός πολιτικού ηγέτη, που είχε τη σκληρή μοίρα να είναι πρωθυπουργός όταν εκδηλώθηκε το πραξικόπημα της 21ης Απριλίου 1967 αλλά και την αγαθή τύχη να είναι, μετά τον θάνατο του Γεωργίου Παπανδρέου το 1968, ο κατεξοχήν εκφραστής της αντιστάσεως του ελληνικού λαού εναντίον της Χούντας, η οποία τελικώς τον εκάλεσε για να του παραδώσει την εξουσία! Συνέβησαν όμως τότε πολλά – αποκαλύπτονται όλα στις σελίδες που ακολουθούν...

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Του Παναγιώτη Κανελλόπουλου

ΌΛΕΣ ΟΙ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΕΣ πέφτουν. Και η καθεμιά τους χάνεται για πάντα. Η δημοκρατία δεν πέφτει ποτέ. Καταλύονται συχνά και τα δημοκρατικά καθεστώτα. Αλλά η δημοκρατία μένει όρθια. Μένει όρθια –ακόμα και εκεί, όπου έχει καταλυθεί ένα δημοκρατικό καθεστώς– στην ψυχή εκείνων, που καμία βία δεν είναι ικανή να τους εμποδίσει να έχουν στραμμένα τα βλέμματά τους προς τον ορίζοντα του μέλλοντος. Και έρχεται πάντοτε η ώρα, που ανατέλλει πάλι η δημοκρατία. Θα μπορούσαμε, τάχα, να πούμε, ότι μια δικτατορία ανατέλλει; Θα 'ταν πολύ οξύμωρο σχήμα λόγου.

Οι δικτατορίες –ο ενικός δεν υπάρχει γι' αυτές παρά μόνο, επειδή το θέλει η γραμματική– προβάλλουν χωρίς να προηγείται κανένα γλυκοχάραμα. Προβάλλουν, συνήθως, τη νύχτα. Και η πτώση τους, ακόμα και όταν υπάρχουν προμηνύματα, είναι

πάντοτε κατακόρυφη. Μήπως ο Ιούλιος του 1974 διαφεύδει την τελευταία παρατήρησή μου;

Δεν τη διαφεύδει. Στις 23 Ιουλίου –πριν ακόμα κληθούμε στη δραματική σύσκεψη– η δικτατορία της 21ης Απριλίου (δεν χρειάζεται να ξεχωρίσω εδώ τις δύο φάσεις της) είχε πέσει.

Δεν υπήρχε πια παρά ένα κενό, το κενό, όπου είχε πέσει η δικτατορία και όπου μπορούσε, μάλιστα, να κινδυνεύσει να πέσει και η Ελλάδα, αν δεν γινόταν η σύσκεψη εκείνη. Δεν έπεσε στο κενό η Ελλάδα, επειδή υπήρχε όρθιος ο πολιτικός κόσμος, που είχε τόσο καθυβρισθεί και διωχθεί από τους δικτάτορες. Δεν έχει μεγάλη σημασία το ερώτημα, αν ήταν ή δεν ήταν όσο θα έπρεπε αντιπροσωπευτική η συγκέντρωση εκείνη. Βασική σημασία έχει ότι πραγματοποιήθηκε στην πιο κρίσιμη στιγμή, όταν το κενό είχε ανοίξει, όσο έπαιρνε περισσότερο, το φοβερό στόμα του.

Λέγοντας ότι δεν έπεσε η Ελλάδα στο κενό, επειδή ήταν όρθιος ο πολιτικός κόσμος, είναι το ίδιο σαν να έλεγα –και οφείλω την επεξήγηση αυτή–, ότι δεν έπεσε, επειδή ήταν όρθιος ο ελληνικός λαός. Οι πολιτικοί και ηγετικοί κύκλοι των κομμάτων δεν είμαστε τίποτε χωρίς τον λαό. Μπορεί, βέβαια, σε πολύ

σπάνιες στιγμές της παγκόσμιας Ιστορίας, ένας μοναδικός άνθρωπος ή πολύ λίγοι να ενσαρκώσουν ένα λαό που απουσιάζει, δηλαδή που έχει ναρκωθεί και χάνει τις αισθήσεις του. Αλλά ένα τέτοιο φαινόμενο δεν εσημειώθηκε στην Ιστορία των Ελλήνων ούτε στη μακρότατη περίοδο της Τουρκοκρατίας. Πιο ελεύθερος στην ψυχή του, πιο άγρυπνος και από τα σημαντικότερα άτομα, που αναδείχθηκαν στους αιώνες εκείνους, ήταν ο ανώνυμος λαός. Το δημοτικό τραγούδι, οι αρματολοί και οι κλέφτες, οι ταπεινοί παπάδες με τα κρυφά σχολειά τους, οι ναυτικοί, που όργωναν τις θάλασσες, οι έμποροι, που ίδρυσαν ή δυνάμωναν κάθε τόσο με νέο αίμα ελληνικές παροικίες με ξένες χώρες, όλα αυτά ήταν φαινόμενα που δείχνουν ότι ο λαός ήταν άγρυπνος. Όταν επρόβλεψαν οι οδηγοί του στο ξεσκήνωμα του '21, οδηγήθηκαν ταυτόχρονα από τον ίδιο τον λαό. Αυτή είναι η ωραιότερη σχέση οδηγών και οδηγουμένων, ηγετών και οπαδών.

Στις 23 Ιουλίου 1974, όταν έλαβα μέρος στη δραματική σύσκεψη, είχα το αίσθημα ότι με οδηγούσε, σε όσα είπα και έπραξα, ο ίδιος ο ελληνικός λαός. Κι αυτό μου έδωσε –χωρίς να έχω καμιά ειδική

εξουσιοδότηση— το δικαίωμα να πιστεύω ότι εκπροσωπούσα, στην ιστορική εκείνη ώρα, όλους τους Έλληνες, σε όποιο κόμμα και σε όποια παράταξη και αν ανήκαν.

Αλλά είχα και ένα άλλο αίσθημα την ώρα εκείνη. Είχα το αίσθημα —και είμαι βέβαιος ότι και άλλοι συνάδελφοί μου το είχαν στη δραματική σύσκεψη— ότι εκπροσωπούσα και τους Έλληνες της Κύπρου, που ανόσια χέρια είχαν (ευτυχώς πρόσκαιρα) απορφανίσει, ανοίγοντας τις πόρτες στους εισβολείς, που χρόνια περίμεναν ένα πρόσχημα για το κατακτητικό εγχείρημά τους. Είχα γνωρίσει την Κύπρο, στα τέλη Σεπτεμβρίου και στις αρχές Οκτωβρίου του 1966, όταν ο Πρόεδρος Αρχιεπίσκοπος Μακάριος με είχε προσκαλέσει να επισκεφθώ τη θαυμάσια, μαρτυρική και ηρωική νήσο. Είχα έτσι τη δυνατότητα να την αγαπήσω όχι μόνο από μακριά αλλά και από κοντά, φαύοντας το χώμα της και την ψυχή των Ελλήνων κατοίκων της.

Ας ανοίξω εδώ μια μικρή —μεγάλη σε ηθική σημασία— παρένθεση. Δεν είναι ακόμα γνωστό στον ελληνικό λαό (η λογοκρισία δεν επέτρεψε, τότε, να το πληροφορηθεί) ότι τον Αύγουστο του 1968, όταν

ο Γεώργιος Παπανδρέου και εγώ είχαμε τεθεί, για τρίτη φορά, «υπό περιορισμό» στα σπίτια μας, και μάλιστα αυστηρότατα αποκλεισθεί, ο Πρόεδρος Μακάριος, που βρισκόταν τότε στην Αθήνα, έσπασε τον αποκλεισμό και μας επισκέφθηκε. Δεν είχε ζητήσει την άδεια από τον δικτάτορα. Την προηγούμενη ημέρα –τη στιγμή που έμπαινε στο αυτοκίνητό του και εκείνος τον είχε συνοδεύσει ως εκεί– του είπε ο Μακάριος ψυχρά και κατηγορηματικά, χωρίς να δώσει χρόνο στον δικτάτορα να αρθρώσει λέξη: «Αύριο το πρωί θα επισκεφθώ τον κ. Παπανδρέου και τον κ. Κανελλόπουλο, με τους οποίους έχω συνεργασθεί στο παρελθόν». Ήταν η φωνή ενός αρχηγού κράτους. Δεν ήταν δυνατό να παρεμποδισθεί, όταν έφθασε στο Καστρί και, ύστερα, στην οδό Ξενοκράτους, για να μας επισκεφθεί. Αλλά ήταν και η φωνή ενός υπερήφανου ανθρώπου. Κλείνω την παρένθεση με την παρατήρηση ότι ακόμα και το περιστατικό αυτό μου έδωσε, στις 23 Ιουλίου 1974, το δικαίωμα (και μάλιστα διπλό δικαίωμα, δηλαδή και εν ονόματι του Γεωργίου Παπανδρέου, που τρεις μήνες μετά το περιστατικό εκείνο έφυγε από τον κόσμο) να αισθανθώ ότι, στις κρίσιμες ώρες του Ιουλίου 1974,

εκπροσωπούσα και τους απορφανισμένους Ελληνοκυπρίους, που είχαν μείνει έκθετοι, με ευθύνη δυστυχώς των «Αθηνών», στη βία των εισβολέων.

Εφοδιασμένος με τις σιωπηρές αυτές εξουσιοδοτήσεις του λαού της Ελλάδος και των Ελλήνων της Κύπρου, κατευθύνθηκα –στις 23 Ιουλίου του 1974, στη δεύτερη απογευματινή ώρα– στα Παλαιά Ανάκτορα. Όσα έγιναν εκεί, καθώς και όσα είχαν άμεσα προηγηθεί, τα διηγείται ο αγαπητός Σταύρος Π. Ψυχάρης στο βιβλίο τούτο, που θέλησα να προλογίσω. Υπάρχει στις σελίδες του βιβλίου και μια σχετικά συνοπτική δική μου αφήγηση των δραματικών είκοσι τεσσάρων ωρών, που μου την απέσπασε ο Σταύρος Ψυχάρης, κουβεντιάζοντας μια μέρα με μένα, όταν είχε φέρει μαζί του –και δέχτηκα να το ανοίξει– ένα μαγνητόφωνο. Το βιβλίο του είναι αποκαλυπτικό και γραμμένο σε πολύ ζωντανό ύφος. Δεν γνωρίζω, ποιες πηγές –εκτός από όσες κατονομάζονται ρητά– χρησιμοποίησε ο Ψυχάρης. Αλλά είμαι βέβαιος ότι είναι όλες αυθεντικές.

Τι θα έκανα, αν στις 23 Ιουλίου, γύρω στην έκτη απογευματινή ώρα, έπεφτε στους ώμους μου η ευθύνη να σχηματίσω την πρώτη μεταδικτατορική

κυβέρνηση της χώρας; Είχα αποδεχθεί την ευθύνη, με την προϋπόθεση, ότι θα συνεργαζόταν μαζί μου η Ένωση Κέντρου, που την είχε εκπροσωπήσει, με μεγάλη ιστορική αξιοπρέπεια, ο Γεώργιος Μαύρος στη σύσκεψη εκείνη, τη μοναδική (ίσως) στο είδος της, που ε γνώρισε η παγκόσμια Ιστορία.

Στο ερώτημα, που έθεσα –και που το θέτουν πολλοί, δίνοντας μάλιστα απαντήσεις, βασισμένες σε δικές τους υποθέσεις– δεν θα απαντήσω. Δεν θα απαντήσω, όχι γιατί δεν είχα συλλάβει αμέσως –και θα το συζητούσα, φυσικά, με τον Γεώργιο Μαύρο, ύστερα και με άλλους– τι θα ώφειλα να πράξω, αν είχα αναλάβει την πρωθυπουργία, αλλά γιατί δεν θεωρώ ορθό και έντιμο να πω, εκ των υστέρων, πράγμα που είναι πολύ εύκολο και δεν θα μου εστοίχιζε τίποτε, ότι θα είχα πράξει τούτο ή εκείνο, κάτι καλύτερο ή και απλώς διαφορετικό από όσα, σε τόσο δύσκολες ώρες, έπραξε η κυβέρνηση που σχηματίσθηκε στις 24 Ιουλίου.

Παναγιώτης Κανελλόπουλος

ΠΡΟΛΟΓΟΣ
στη Γ' έκδοση

ΤΟ ΟΤΙ ΜΕΣΑ σε λιγότερο από τρεις μήνες –και μάλιστα καλοκαιρινούς– εξαντλήθηκαν οι δύο πρώτες εκδόσεις πρέπει να ερμηνευθεί όχι σαν επιτυχία «εμπορική», αλλά σαν ευμενής ανταπόκριση στην προσπάθεια του συγγραφέα Στ. Ψυχάρη να ιστορίσει μια πτυχή –την πιο συγκλονιστική ίσως– της σύγχρονης Ιστορίας μας. Το γεγονός ακόμη ότι τίποτε και από κανέναν δεν αμφισβητήθηκε για τα όσα ιστορούνται μπορεί να κατατάξει *Τα παρασκήνια της Αλλαγής στα ιστορικά ντοκουμέντα*.

Έτσι, σήμερα που προχωρεί προς το πιεστήριο η Γ' έκδοση ο συγγραφέας βρίσκεται στην προνομιακή θέση να μην αναθεωρήσει ούτε μια σελίδα της πρώτης έκδοσης. Έχει, όμως, και προσθέτει ενδιαφέροντα, όσο και γραφικά στοιχεία για την 23η Ιουλίου και το πώς δεν έγινε πρωθυπουργός ο Π. Γαρουφαλιάς...

Ο Εκδότης
5 Σεπτεμβρίου 1975

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΕΙΝΑΙ ΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ απίστευτη. Τα όσα συνέβησαν στην Ελλάδα τον Ιούλιο του 1974 είναι τόσο εκπληκτικά, ώστε να μοιάζουν επεισόδια από μυθιστόρημα πολιτικής φαντασίας. Ύποπτα πρόσωπα και «ανεξιχνίαστες» συνωμοσίες συνθέτουν το μωσαϊκό πάνω στο οποίο στήθηκε, πρώτα, ο βωμός για να θυσιασθεί η μαρτυρική Κύπρος. Και, ύστερα, μέσα στα ερείπια μιας πρωτοφανούς παραφροσύνης, άρχισε η κατάρρευση της Χούντας – για να φθάσουμε στη λύση της ελληνικής τραγωδίας. Της τραγωδίας, που είχε αρχίσει επτάμισι χρόνια πριν, αλλά οι ρίζες της χάνονται στο παρελθόν...

Δεν ανήκει στο βιβλίο αυτό η ανάλυση όλων εκείνων των γεγονότων που έφεραν τον ελληνισμό στο χείλος της καταστροφής, το καλοκαίρι του '74. Διότι είναι, ίσως, ακόμη ενωρίς να γραφεί η ιστορία μιας περιόδου, που άρχισε όταν η Ελλάδα έγινε «προστατευόμενη»

των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής – και η οποία περίοδος ακόμη, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, συνεχίζεται. Είναι όμως φιλοδοξία τούτου του βιβλίου να δώσει μια όσο γίνεται πιο πιστή εικόνα για τα όσα συνέβησαν το περασμένο καλοκαίρι. Και το βιβλίο αυτό θα έχει δικαιώσει τη συγγραφή του αν συμβάλει, στο μέτρο που είναι δυνατό, στην ερμηνεία μερικών πράξεων ή γεγονότων, που φαίνονται ανεξήγητα. Έτσι, η περιγραφή ορισμένων γεγονότων δεν θα είναι μόνο χρήσιμη στον ιστορικό του μέλλοντος, αλλά και στον σύγχρονο Έλληνα, ο οποίος, γνωρίζοντας, θα μπορεί, μόνος και ανεπηρέαστος, να κρίνει και να τοποθετηθεί απέναντι σε πρόσωπα, καταστάσεις, συμμαχίες και ιδεολογίες.

Στην εξιστόρηση των γεγονότων αποδίδεται, όπως θα δει ο αναγνώστης, μια ιδιαίτερη σημασία στις λεπτομέρειες. Και τούτο όχι επειδή είναι συναρπαστικές, αφού μοιάζει να συνθέτουν μυθιστόρημα πολιτικής φαντασίας. Αλλά διότι αυτές ακριβώς οι λεπτομέρειες, οι αποκαλυπτικοί διάλογοι, τα επεισόδια και οι προσωπικές συγκρούσεις, φωτίζουν πολλές σκοτεινές πλευρές – και, κατά τη γνώμη του συγγραφέα, μιλούν μόνες τους και λένε πολλά...

Τα όσα εξιστορούνται, περιγράφονται ή και αποκαλύπτονται στις σελίδες που ακολουθούν βασίζονται στο μέγιστο μέρος τους, σε έγγραφα απόρρητα στοιχεία. Ορισμένα, μάλιστα, από τα στοιχεία αυτά δημοσιεύονται για πρώτη φορά στο ειδικό παράρτημα («Τα Ντοκουμέντα») τούτου του βιβλίου. Άλλα απόρρητα στοιχεία, που χρησιμοποιήθηκαν, δεν είναι δυνατό αυτή τη στιγμή να δοθούν στη δημοσιότητα, επειδή η δημοσίευσή τους θα μπορούσε να προκαλέσει ζητήματα, που θα ήταν ενδεχόμενο να ζημιώσουν τη χώρα. Απόρρητα στοιχεία αυτής της κατηγορίας δεν δημοσιεύονται, αλλά χρησιμοποιούνται για την ακριβή εξιστόρηση των γεγονότων. Έτσι, ο συγγραφέας εγγυάται απόλυτα την ακρίβεια των στοιχείων, που αναφέρονται στην τουρκική εισβολή στην Κύπρο. Και το συμπέρασμα ότι τα όσα συνέβησαν στην Κύπρο, αν δεν συνιστούν, πάντως ισούνται με εθνική προδοσία, προκύπτει από στοιχεία, τα οποία δεν επιδέχονται αμφισβήτηση. Και αυτό θα αποδειχθεί όταν η Δικαιοσύνη θα ξεκαθαρίσει την υπόθεση της Κύπρου και θα καταλογισθούν οι ευθύνες στα πρόσωπα που πρωταγωνίστησαν στο δράμα της.

Πρέπει ακόμη να σημειωθεί πως πέρα από τα απόρρητα στοιχεία, για την εξιστόρηση των δραματικών

γεγονότων του Ιουλίου του '74 έγινε μια πολύ ευρύτερη δημοσιογραφική έρευνα, ανάμεσα στα πρόσωπα που έζησαν από κοντά τα δραματικά εκείνα γεγονότα. Ρωτήθηκαν τόσο Έλληνες όσο και ξένοι, που κατά τον ένα ή τον άλλο τρόπο είχαν συμμετοχή στα παρασκήνια εκείνης της εποχής.

Για τα όσα ακολούθησαν από την ώρα εκείνη της 23ης Ιουλίου 1974, κατά την οποία άρχισε η «σύσκεψη των πολιτικών» (η οποία κατέληξε στην ορκωμοσία του Κωνσταντίνου Καραμανλή, ως πρωθυπουργού), ζητήθηκαν υπεύθυνες αφηγήσεις από πρόσωπα που πρωταγωνίστησαν ή έλαβαν μέρος στη σύσκεψη αυτή – όπως είναι ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος, ο Γεώργιος Μαύρος, ο Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσίτσας και ο Στέφανος Στεφανόπουλος. Οι αφηγήσεις αυτές δημοσιεύονται ολόκληρες και βοηθούν τον αναγνώστη να σχηματίσει ολοκληρωμένη εικόνα για πρόσωπα και γεγονότα.

Θα ήταν παράλειψη να μη σημειωθεί ότι πολλά από τα γεγονότα που περιγράφονται αποτελούν προσωπικές εμπειρίες του συγγραφέα. Ως πολιτικός συντάκτης του *Βήματος* παρακολούθησα όλα όσα συνέβησαν εκείνες τις ημέρες. Και ορισμένες φορές, η τύχη το έφερε να παρακολουθήσω συγκλονιστικές σκηνές.

Το προσωπικό μου δημοσιογραφικό ημερολόγιο και αρχείο, από την άλλη πλευρά, αποδείχθηκε πολύτιμος βοηθός για την περιγραφή μερικών επεισοδίων τα οποία συνέβησαν στο διάστημα της δικτατορίας και τα οποία εξιστορούνται, στην προσπάθεια να δοθεί μία όσο το δυνατόν πληρέστερη εικόνα.

* * *

Ο συγγραφέας αισθάνεται την ανάγκη να ευχαριστήσει θερμά όλους εκείνους που βοήθησαν στο γράψιμο τούτου του βιβλίου – και είναι πολλοί.

Δυστυχώς δεν είναι δυνατό να αναφερθούν όλοι, καθώς, μάλιστα, δεν είναι σκόπιμο, τούτη την ώρα, να αποκαλυφθούν ορισμένες από τις πηγές που χρησιμοποιήθηκαν και να αναφερθούν όλοι εκείνοι, Έλληνες και ξένοι που μίλησαν – μερικοί με τον όρο να μη δημοσιευθεί το όνομά τους.

Πρέπει, πάντως, ανεξάρτητα από τα παραπάνω, να μνημονευθεί ο εκλεκτός συνάδελφος Γιώργος Ρωμαίος, ο οποίος πολλές φορές προέτρεψε τον συγγραφέα στο γράψιμο του βιβλίου τούτου και γενικότερα εβοήθησε.

Σημαντική υπήρξε και η βοήθεια του εκδότη του *Βήματος* Λέοντος Καραπαναγιώτη, οποίος πολλές φορές έδωσε πολύτιμες συμβουλές. Βοήθησε, επίσης, από την πλευρά του πολύ ο Γιάννης Καψής, διευθυντής των *Νέων*, της εφημερίδας που με μεγάλη προθυμία δημοσίευσε αποσπάσματα του βιβλίου.

Ιδιαίτερα χρήσιμες υπήρξαν οι συνομιλίες με τον αρχηγό της Ενώσεως Κέντρου Γεώργιο Μαύρο. Με μεγάλη προθυμία βοήθησαν ο πρώην πρωθυπουργός Στέφανος Στεφανόπουλος και ο υπουργός Εθνικής Αμύνης Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσίτσας.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ, τέλος, εκφράζει δημόσια ο συγγραφέας στον Παναγιώτη Κανελλόπουλο. Δεν είναι μόνο η ουσιαστική βοήθεια που πρόσφερε στην εξιστόρηση της τελευταίας φάσεως των γεγονότων της Αλλαγής. Είναι και ο πρόλογος που έγραψε. Μια προσφορά πραγματικά μεγάλη.

Σταύρος Π. Ψυχάρης
Αθήνα, Ιούνιος 1975

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΩΡΑ ΜΗΔΕΝ...

Η ΣΚΗΝΗ στο γραφείο του Προέδρου της Δημοκρατίας. Οκτώ άνθρωποι συζητούν, ενώ η Ελλάδα βρίσκεται στο χείλος της καταστροφής. Βρίσκονται εκεί: ο στρατηγός Φαίδων Γκιζίκης, Πρόεδρος της Δημοκρατίας από τις 25 Νοεμβρίου 1973. Ο στρατηγός Γρηγόριος Μπονάνος, αρχηγός των ενόπλων δυνάμεων. Ο στρατηγός Ανδρέας Γαλατσάνος, αρχηγός στρατού. Ο αντιναύαρχος Πέτρος Αραπάκης, αρχηγός ναυτικού. Ο αντιπτέραρχος Αλέξανδρος Παπανικολάου, αρχηγός αεροπορίας. Ο ταξίαρχος Δημήτριος Ιωαννίδης, επίσημα αρχηγός της ΕΣΑ και ανεπίσημα αρχηγός του καθεστώτος.

Οι έξι αυτοί στρατιωτικοί καθισμένοι στις πολυθρόνες, παρακολουθούν κάποιο άλλο πρόσωπο που

συνομιλεί στο τηλέφωνο με τον Χένρυ Τάσκα. Ο συνομιλητής του Αμερικανού πρεσβευτή ονομάζεται Κωνσταντίνος Κυπραίος και είναι «υπουργός των Εξωτερικών». Πλάι του κάθεται ο Αδαμάντιος Ανδρουτσόπουλος, ο «πρωθυπουργός».

– Οκέι, μίστερ αμπάσαντορ, λέει ο Κυπραίος και κλείνει το τηλέφωνο.

Οι στρατιωτικοί τον κοιτάζουν ερωτηματικά. «Εντάξει, θα προχωρήσουμε στις διαπραγματεύσεις της Γενεύης», τους λέει εκείνος.

Αμέσως σηκώνεται ο Ανδρουτσόπουλος: «Εμείς, κύριοι, πρέπει να πηγαίνουμε τώρα. Μας περιμένει το υπουργικό συμβούλιο».

Με τη φράση αυτή ο Ανδρουτσόπουλος ανοίγει την πόρτα και φεύγει. Ο Κυπραίος τον ακολουθεί.

Τη σιωπή στο προεδρικό γραφείο διακόπτει ο αρχηγός της αεροπορίας λέγοντας:

– Εγώ, κύριοι, δεν γνωρίζω καλά αγγλικά. Αλλά από αυτά τα λίγα που ξέρω, μπορώ να σας διαβεβαιώσω ότι άλλα είπαμε εμείς στον Κυπραίο

και άλλα είπε αυτός στον Τάσκα!... Ο άνθρωπος αυτός δεν γνωρίζει ούτε αγγλικά!... Πώς είναι δυνατόν να πάμε στις διαπραγματεύσεις της Γενεύης με υπουργό Εξωτερικών, ο οποίος δεν γνωρίζει ούτε καν την αγγλική γλώσσα;

Αμίλητοι παρακολουθούν οι στρατηγοί. Ο ένας κοιτάζει τον άλλο. Τι θα γίνει;

Ο ταξίαρχος Ιωαννίδης σηκώνεται και με φανερό εκνευρισμό απαντά στον αρχηγό της αεροπορίας:

– Καλά τα είπε ο Κυπραίος! Έτσι μιλάω και εγώ στους Αμερικανούς και με καταλαβαίνουν...

Ο αντιπτέραρχος Παπανικολάου πετάγεται όρθιος:

– Κύριε Αραπάκη, είσαι ο μόνος από όλους μας, που γνωρίζεις την αγγλική γλώσσα. Σε ρωτώ: γνωρίζει αγγλικά ο Κυπραίος; Είπε στον Τάσκα ότι του είπαμε εμείς;

– Όχι βέβαια, απαντά ο αρχηγός του ναυτικού...

Κανείς άλλος δεν μίλησε. Οι στρατηγοί έμειναν σιωπηλοί. Ο ταξίαρχος Ιωαννίδης τούς κοιτάζει έκπληκτος. Η σύσκεψη τελειώνει χωρίς να γνωρίζει ποια απόφαση έχει ληφθεί. Σε μια από τις κρισιμότερες ώρες της νεότερης Ιστορίας μας, η χώρα βρίσκεται ουσιαστικά χωρίς ηγεσία...

Ο ταξίαρχος Ιωαννίδης έχει ουσιαστικά χάσει τον έλεγχο της καταστάσεως.

Η «κυβέρνηση» είναι ανύπαρκτη – και πριν περάσουν 24 ώρες ο «πρωθυπουργός» και ο «υπουργός Εξωτερικών» θα αναζητούνται από την Άμεση Δράση της Αστυνομίας και θα κρύβονται!...

Οι ένοπλες δυνάμεις της χώρας βρίσκονται με το δάκτυλο στη σκανδάλη, αλλά δεν υπάρχει ούτε ένας άνθρωπος να γνωρίζει σε ποιον υπακούουν τώρα πια όχι μόνον οι στρατευμένοι Έλληνες αλλά και οι αξιωματικοί: Από τη μία πλευρά βρίσκεται η ηγεσία, οι στρατηγοί. Από την άλλη πλευρά βρίσκονται οι «μικροί αξιωματικοί», που έχουν συνηθίσει να επιβάλλουν τις θελήσεις τους. Τους εκφράζει ο ταξίαρχος Ιωαννίδης. Ποιος θα κερδίσει το παιχνίδι;

Μια εβδομάδα πριν δεν θα υπήρχε αμφιβολία: η ομάδα Ιωαννίδη ασκούσε σχεδόν απόλυτο έλεγχο

στις ένοπλες δυνάμεις. Τώρα, όμως, επτά ημέρες από το πραξικόπημα στην Κύπρο και λίγα 24ωρα μετά την τουρκική εισβολή στη Μεγαλόνησο, πολλά πράγματα έχουν αλλάξει. Πρώτα πρώτα δεκάδες χιλιάδες επιστρατευμένοι Έλληνες έχουν καταταχθεί στις ένοπλες δυνάμεις και είναι τουλάχιστον αμφίβολο αν θα υπακούσουν σε διαταγές των «ολίγων αφρόνων». Έπειτα, η ραγδαία εξέλιξη των γεγονότων μετά από το πραξικόπημα στη Λευκωσία δεν έχει αναστατώσει μόνο τον ελληνικό λαό. Έχει αφήσει άφωνους τους αξιωματικούς, καθώς βλέπουν το μέγεθος της καταστροφής που προκάλεσαν μερικοί συνάδελφοί τους – μιας καταστροφής τις συνέπειες της οποίας κανείς δεν μπορεί ακόμη να καθορίσει.

Ουσιαστικά είναι η ώρα μηδέν. Ο κύκλος που άνοιξε τις πρώτες πρωινές ώρες πριν από οκτώ χρόνια, το ανοιξιάτικο εκείνο πρωινό της 21ης Απριλίου 1967 κλείνει. Ένα ολοκληρωτικό καθεστώς συμπληρώνει τις αμαρτίες του και βυθίζεται στο χάος. Την ώρα αυτή, όταν αυτά τα απίστευτα αλλά απόλυτα αληθινά λέγονται στο γραφείο του Προέδρου της Δημοκρατίας, την ώρα αυτή η δικτατορία έχει αρχίσει τον επιθανάτιο ρόγχο της.

Σε λίγο, ο ταξίαρχος Ιωαννίδης θα απομονωθεί και βλέποντας πως χάνει τον παιχνίδι θα ζητήσει «άδεια δύο ημερών» από τον αρχηγό του στρατού. Θα πάρει αυτή την άδεια και κάτωχρος θα φύγει από το κτίριο της Βουλής, ενώ τα μέλη της κυβέρνησης, που ο ίδιος σχημάτισε στις 25 Νοεμβρίου 1973, ανατρέποντας τον Γεώργιο Παπαδόπουλο, θα σπεύσουν να εξαφανισθούν, συναποκομίζοντας τα χαρτιά που υπήρχαν στα γραφεία τους.

Οι στρατηγοί

Αλλά η πτώση του καθεστώτος της 21ης Απριλίου υπήρξε το αποτέλεσμα αλληπάλληλων γεγονότων. Η κατάρρευση άρχισε στην πραγματικότητα αμέσως μόλις έγινε το πραξικόπημα στην Κύπρο. Και ο τελευταίος φορέας της «Επανάστασης της 21ης Απριλίου», ο ταξίαρχος Δημήτριος Ιωαννίδης, ανετρόπη ουσιαστικά το πρωί της 20ής Ιουλίου 1974, ημέρα Κυριακή, όταν η Χούντα των «μικρών αξιωματικών» συγκρούσθηκε ανοικτά με την ηγεσία του στρατού, του ναυτικού και της αεροπορίας – ύστερα από δραματικά επεισόδια και θυελλώδεις αντεγκλήσεις...

Το πρωί εκείνης της Κυριακής συνέβη το εξής – απίστευτο για όσους δεν γνωρίζουν τι υπήρχε πίσω από τη βιτρίνα του δικτατορικού καθεστώτος: Ένας στρατηγός, ένας αντιστράτηγος, ένας αντιναύαρχος και ένας αντιπτέραρχος, οι τέσσερις ανώτατοι αξιωματικοί που αποτελούσαν την ηγεσία των ενόπλων δυνάμεων, ορκίσθηκαν να γίνουν πραγματικοί αρχηγοί του στρατού, του ναυτικού και της αεροπορίας. Και αφού πάρουν την εξουσία από τον Δημήτριο Ιωαννίδη και τους συνεργάτες του, να βρουν μια «πολιτική λύση». Απεφάσισαν να κάνουν δικό τους πραξικόπημα, μόλις θα σταματούσε ο πόλεμος στην Κύπρο. Είναι η «συνωμοσία των στρατηγών». Μια ιστορία με πολλές πτυχές.

Αυτή η «συνωμοσία των στρατηγών» οδήγησε στην αλλαγή της 24ης Ιουλίου. Στην πραγματικότητα ο «λόγος τιμής» που έδωσαν το πρωί της 20ής Ιουλίου κρυφά, σε κάποιο γραφείο του Πενταγώνου οι τέσσερις αρχηγοί των ενόπλων δυνάμεων, μιλώντας χαμηλόφωνα για να μην τους ακούσουν οι πράκτορες των «μικρών», αυτή η συνωμοσία δεν απέβλεπε στην απροσδόκητη λύση που δόθηκε το απόγευμα της 23ης Ιουλίου.

Το απόγευμα εκείνο, όταν τίποτε πια δεν υπήρχε στον τόπο, οι εξελίξεις σημειώθηκαν με τόση ταχύτητα, ώστε κανείς δεν ήταν σε θέση να προλάβει τα γεγονότα που ακολούθησαν. Το ποτάμι είχε ξεκινήσει και θα έπνιγε όποιον τολμούσε να αντισταθεί στον ρου που ακολουθούσε. Γι' αυτό και δεν υπήρξε αντίδραση από εκείνους που κάθε άλλο παρά ήθελαν την αλλαγή ή από εκείνους που ήθελαν κάποια άλλη «προσχεδιασμένη» μεταβολή.

Συνέβησαν πραγματικά τόσα πολλά στα παρασκήνια. Εκείνες τις ημέρες του Ιουλίου 1974, συνέβησαν στην Ελλάδα γεγονότα απίστευτα. Για να φθάσουμε στο μεσημέρι της 23ης Ιουλίου, περάσαμε από πολλές φάσεις και μερικές φορές τα «πιστόλια βγήκαν στα τραπέζια».